

Kolikoita, mitaleja ja kunniamerkkejä – numismaattiset esineet museoissa

Petteri Järvi

Käsitteenä termi numismatiikka lienee tuttu kaikille museoalan ihmisille ja alaa opiskeleville. Mitä numismatiikka varsinaisesti pitää sisällään ja mikä on sen suhde museomaailmaan lieneekin jo hankalampi kysymyspari. Asiaa kannattaa kuitenkin pohtia, sillä miltei kaikissa museoissa on esillä numismatiikan piiriin kuuluvia esineitä. Pienemmissä museoissa esineet voivat olla osana näyttelyä, suuremmissa museoissa taas numismaattiset kokoelmat ovat yleensä esillä omana kokonaisuutenaan.

Turun maakuntamuseon numismaattiset kokoelmat ovat esillä Turun linnan raha- ja mitalikabinetissa. Kuva: Turun maakuntamuseo/Petteri Järvi.

Numismaattisilla esineillä ja erityisesti rahoilla on takanaan pitkä menneisyys osana museoiden kokoelmia. Rahojen keräily alkoi jo 1300- ja 1400-luvuilla ja ensimmäiset numismaattiset julkaisut ovat nekin jo 1500-luvulta. Aluksi kiinnostus keskittyi antiikin rahoihin. Esimerkkinä varhaisista kokoelmista voi mainita Tukholman kuninkaanlinnan vieressä sijaitsevan Kuninkaallisen rahakammion, jonka katsotaan perustetun jo 1570-luvulla. Tuolloin kuningas Juhana III antoi käskyn kerätä ja tallettaa vanhoja rahoja. Ruotsin lisäksi myös monissa muissa maissa alettiin perustaa erillisiä raha- ja mitalikokoelmia taide- ja esinekokoelmien yhteyteen. Rahat ja mitalit olivat ja ovat edelleen olennainen osa myös kansallismuseoita, sillä ne kertoivat maan ja alueen historiasta ja kulttuurista. Tämä näkyi esimerkiksi Turun kaupungin historiallisen museon varhaisten kokoelmien muodostumisessa. Turun museo on yksi Suomen vanhimmista ja se perustettiin jo 1881. Tavoitteeksi museolle tuli kertoa Turun kaupungin historiasta ja tämän takia pyrittiin keräämään tästä kertovaa esineistöä. Heti museon perustamisen jälkeen Fredric von Rettig lahjoitti museon kokoelmille sen ensimmäisen esineen, Turussa 1556 lyödyn markan kolikon. Hyvin nopeasti kokoelmiin kertyi pääosin lahjoituksina runsaasti lisää rahoja ja mitaleja ja näin

muotoutui museon vanhin erikoiskokoelma eli numismaattinen kokoelma. Jo 1891 avattiin museon ensimmäinen raha- ja mitalikabinetti ja tämän jälkeen Turun linnassa on lyhyitä katkoksia lukuun ottamatta ollut aina rahoja ja mitaleja esittelevä näyttely. Nykyisin Turun maakuntamuseon (ent. Turun kaupungin historiallinen museo) raha- ja mitalikabinetti on sijoitettuna Turun linnan esilinnan itäsiipeen. Kabinetin kolmessa huoneessa on esillä hyvin edustava kokoelma niin rahoja, mitaleja kuin kunniamerkkejäkin.

Turun linnan raha- ja mitalikabinetissa on esillä erittäin kattava kokoelma mitaleja. Kuva: Turun maakuntamuseo/Petteri Järvi.

Mitä museoalalle aikovan sitten pitäisi tietää numismatiikasta? Numismatiikka on lähtökohdiltaan itsenäinen tieteenala, joka vaatii hyvää perehtymistä. Tämän takia suurissa museoissa on erikseen tämän alan asiantuntijat. Esimerkiksi Kansallismuseon numismaattisia kokoelmia hoitaa alan asiantuntija FT Tuukka Talvio, joka toimii Kansallismuseon rahakammion johtajana. Turun maakuntamuseossa numismaattisten kokoelmien hoitajana on niin ikään numismatiikan asiantuntija, amanuessi Tom C. Bergroth. Numismaattisten kokoelmien hoitaminen vaatiiikin hyvää perehtymistä alaan. Lähtökohdaksi ei siis pidä ottaa täydellisen asiantuntijuuden hankkimista. Kaikkien museoammattillisissa tehtävissä työskentelevien tulisi kuitenkin hallita numismatiikan perusteet. Seuraavassa lyhyt katsaus numismaattiseen materiaaliin Suomen näkökulmasta.

Numismatiikan keskeisin alue on eri aikoina käytetyt rahat. Rahojen lisäksi numismatiikka tutkii mitaleja sekä kunnia- ja ritarikuntamerkkejä. Rahojen kohdalla kysymys on pääasiassa kolikoista, sillä setelit yleistyvät vasta 1700-luvulla. Leimattua rahaa alettiin käyttää maksuvälineenä jo yli 2500 vuotta sitten Vähä-Aasiassa. Suomessa kolikoita aletaan varsinaisesti käyttää kuitenkin vasta 1300-luvulla. Tätä ennen rahoja käytettiin jo rautakauden loppupuolella maksuvälineinä, mutta tällöin kolikoita käsiteltiin muiden hopeaesineiden tavoin. Niinpä kolikoista saatettiin leikata tai murtaa sopivan kokoinen pala oikean määrän saamiseksi. Tästä tavasta periytyy nykyinenkin sanonta "rahan rikkomisesta". Keskiajalla rahaa lyötiin myös Suomessa: Eerik Pommerilainen perusti rahapajan Turun linnaan vuoden 1410 tienoilla ja tämän jälkeen rahaa lyötiin satunnaisesti aina Kustaa Vaasan hallintokauden loppupuolelle vuoteen 1558 asti. Ruotsalaisen rahan lisäksi

Suomessa käytettiin keskiajalla jonkin verran liivinmaalaista rahaa sekä idässä Venäjällä lyötyjä rahoja.

Keskiaikainen rahajärjestelmä on nykyihmiselle hieman hankalasti käsitettävissä oleva järjestelmä. Rahanlaskun perusyksikkönä oli markka, mikä jakaantui kahdeksaan äyriin. Yksi äyri taas vastasi kolmea aurtuaa ja yksi aurtua vastasi kahdeksaa penninkiä eli yksi markka vastasi 192 penninkiä! Tämä laskujärjestelmä oli rahan laskemisen perustana aina vuoden 1777 rahanuudistukseen asti. Keskiajalla suurin lyöty raha oli aurtua ja tätä suuremmat arvot olivat vain laskuysiköitä. Keskiajan jälkeen lyötiin myös äyrin ja markan kolikoita. Ruotsin aikana otettiin käyttöön myös uusia rahayksiköitä. Näistä tärkein oli taaleri, joiden lyöminen aloitettiin Ruotsissa 1534. Kuriositeettina voi mainita, että Ruotsin nykyinen rahayksikkö kruunu otettiin käyttöön vasta 1873. 1809 Suomi liitettiin Venäjään, mutta maassa vallitsevan rahapulan takia ruotsalainen raha ja erityisesti ruotsalaiset setelit olivat käytössä aina vuoteen 1840 asti. 1860 Suomi sai oman rahayksikön markan, mikä jaettiin 100 penniin. Markka säilyi Suomen rahayksikkönä vuoden 1998 loppuun asti ja vielä senkin jälkeen muutaman vuoden ajan uuden rahayksikön, euron, korvaavana käteisrahana. Maaliskuun alusta 2002 markat ja pennit lopullisesti, tai ainakin toistaiseksi, poistuivat käytöstä Suomen rahayksikkönä.

Fredric von Rettig (1843-1914) oli Turun kaupungin historiallisen museon alkuvaiheiden keskeisimpiä vaikuttajia. Numismatiska Föreningen i Åbo lyötätti mitalin hänen kunniaksaan 1938. Turun linna, raha- ja mitalikabinetti. Kuva: Turun maakuntamuseo/Petteri Järvi.

Mitalien eli pöytämitalien lyöminen alkoi Euroopassa 1400-luvulla. Keskeisenä innoittajana mitalien lyötättämiseen pidetään tuolloin herännyttä kiinnostusta antiikin rahoja kohtaan. Pöytämitaleja lyötiin erilaisten tapahtumien ja henkilöiden kunniaksi ja muistoksi. Mitaleiden on sanottukin olevan historiankirjoitusta metalliin. Mitalit muistuttavat kolikoita ja aikaisemmin mitaleja kutsuttiinkin muistorahoiksi. Vanhojen mitalien ja kolikoiden kohdalla voi numismatiikkaa huonosti tunteva helposti tehdä vääriä tulkintoja. Esimerkiksi kuninkaallisten tapahtumien johdosta jaetut heittorahat muistuttavat hyvin paljon mitaleita. Ruotsissa mitalien valmistaminen alkaa jo 1500-luvulla, mutta varsinaisesti mitalitaide alkaa kukoistaa vasta 1600-luvulla. Suomalaisen mitalitaiteen katsotaan taas alkaneen vasta 1800-luvun lopulla. Nykyinen suomalainen mitalitaide

korostaa vahvasti mitalin suunnittelussa mitalia yhtenä kuvanveiston ilmentymänä. Niinpä nykyisin ei mitali välttämättä ole enää klassinen kolikkoa muistuttava esine, vaan se voi esimerkiksi koostua useasta eri osasta tai siinä voi olla liikkuvia osia.

Varsinaiset ritarikunnat saivat alkunsa 1000-1100-lukujen taitteessa, jolloin ristiretkien vaikutuksesta perustettiin hengellisiä ritarikuntia. Näiden esikuvien mukaan perustettiin myös maallisia ritarikuntia. Kunnia- ja ritarikuntamerkkien myöntäminen taas sai alkunsa, kun 1600- ja 1700-luvun aikana nähtiin tarpeelliseksi palkita ansioituneita virkamiehiä ja sotilaita. Näiden ritarikuntien kohdalla puhutaan joskus ansioritarikunnista erotuksena keskiaikaisista varsinaisista ritarikunnista. Ruotsin ja samalla Suomen ensimmäiset moniluokkaiset ritarikunnat perustettiin 1748. Tuolloin perustettiin kuninkaalliset Miekkaritarikunta ja Pohjantähden ritarikunta. Venäjän vallan aikana myös suomalaisille myönnettiin venäläisiä ritarikuntamerkkejä. Miltei kaikki itsenäiset valtiot jakavat ritarikuntamerkkejä ja niinpä myös Suomessa on omat valtiolliset ritarikuntansa: Suomen Valkoisen Ruusun ritarikunta (per. 1919), Vapaudenristin ritarikunta (per. 1918/1939) sekä Suomen Leijonan ritarikunta (per. 1942). Varsinaisten ritarikuntien lisäksi on olemassa myös erilaisia muita ansio- ja palkitsemismerkkejä, kuten esimerkiksi sotien muistomitalit sekä eri laitosten ja virastojen ansioristi. Valtiollisten kunniamerkkien lisäksi on lisäksi runsaasti erilaisten järjestöjen ja yhdistysten ansio- ja kunniamerkkejä. Varsinkin tällaisten merkkien tunnistaminen voi olla todellinen haaste tutkijalle.

Vuorineuvos, kunniatohtori Hans von Rettigin (1894-1979) kunniamerkit ovat esillä Turun linnan raha- ja mitalikabinetissa. Kuva: Turun maakuntamuseo/Petteri Järvi.

Tämä lyhyt artikkeli esitteli vain pintaa raapaisten numismatiikkaa. Seuraavassa on lyhyt kirjallisuusluettelo niille, jotka haluavat tietää enemmän numismatiikan mielenkiintoisesta maailmasta:

Aboa 1987. Turun maakuntamuseon vuosikirja (numismaattinen teemanumero). Turku 1991.

Boström, H. J., *Suomen muistorahat I-II*. Helsinki 1932 ja 1936.

Lagerqvist, Lars O., *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm 1970.

- Lagerqvist, Lars O., Nathorst-Böös, Ernst, *Mynt och medaljer och annan numismatik*. Stockholm 1960.
- Lindqvist, Sven E., *Numismaattinen sanakirja*, Helsinki 1995.
- Löwenhielm, Fredrik, *Svenska ordnar och medaljer*. Stockholm 1998.
- Myntningen i Sverige 995–1995*. Numismatiska meddelanden XL. Svenska Numismatiska Föreningen. Stockholm 1995.
- Talvio, Tuukka, *Suomen rahat*. Kolmas, laajennettu painos. Helsinki 2003.
- Tetri, Juha E., *Kunniamerkkikirja*. Helsinki 2004 (3. painos).
- Tingström, Bertil, *Svensk numismatisk uppslagsbok*. Stockholm 1963.
- Uzdenikov, V. V., *Monety Rossii 1700-1917*. Moskva 2004.
- Wiséhn, Ian, Schenkmanis, Ulf, *Att samla mynt, sedlar och medaljer*. Västerås 1995.